

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΣΤΙΣ αρχές του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, στην κατακερματισμένη Ιταλία (βασιλείο της Σαρδηνίας (Piemonte), δουκάτο της Τοσκάνης, παπικό κράτος της Ρώμης, βασιλείο των Βουρβώνων, αυστριακές αυτοκρατορικές κτήσεις του Μιλάνου, της Βενετίας και της κοιλάδας του Πάδου), κινήθηκε, στη βάση της ιστο-

σας Αμαλίας), για να καταλήξει στη Ναυπλιακή Επανάσταση του 1862 και, τέλος, στην έξωση του Όθωνα. Η ανατροπή της βαυαρικής δυναστείας θα ανοίξει το δρόμο για τη λειτουργία ενός νέου πλαισίου πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων, καθώς και στην επαναθεώρηση και αναδιοργάνωση των εθνικών οραμάτων.

Η μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο, που τιτλοφορείται «*Η Ιταλία και η πολιτική της στην Ελλάδα*», εξετάζονται τα όρια και οι διαστάσεις του *Risorgimento*, οι διαφορές στην πολιτική των Μετριοπαθών Φιλελευθέρων (*Moderati*) και των Δημοκρατικών, αναφορικά με τους στόχους και τις προτεραιότητες, και η επέμβαση της Γαλλίας του Ναπολέοντα Γ' στα ιταλικά πράγματα, στην προσπάθεια του να επανακτήσει η χώρα του την ευρωπαϊκή πρωτοκαθεδρία. Σε ιδιαίτερο κεφάλαιο παρακολουθείται η επίδραση των Ούγγρων επαναστατών προσφύγων. Οι τελευταίοι, που στις 5 Ιουνίου 1859 συγκρότησαν εξόριστη δημοκρατική κυβέρνηση στην Τζένοβα και παράλληλα είχαν συστήσει ένοπλο σώμα 2.200 ανδρών, το οποίο συστοιχήθηκε υπό τον *Stefano Turri* στο γαριβαλδινό στράτευμα, επέδρασαν κατά πολύ στη διάπλαση της ιταλικής εξωτερικής πολιτικής στον βαλκανικό χώρο. Τέλος, γίνεται μια ερμηνευτική παρουσίαση όλων εκείνων των ποικίλων παραγόντων που πίεζαν, για εντελώς διαφορετικούς λόγους ο καθένας, τον Γαριβάλδη να επιλέξει ανάμεσα σε μια εκστρατεία στα Βαλκάνια ή σε έναν πόλεμο εναντίον της Αυστρίας. Προς την πρώτη κατεύθυνση πίεζαν ο βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ, η Ουγγρική Εθνική Ένωση και ο Μπακούβιν, ενώ τη δεύτερη υποστήριζαν η βρετανική διπλωματία, ο πρωθυπουργός *Ricasoli* και ο ηγέτης των Γερμανών Σοσιαλιστών Λασσάλ. Μέσα σ' αυτό το πλέγμα πιέσεων, ηθικών και πολιτικών διλημάτων, αντίθετων συμφερόντων και διαφορετικών εκτιμήσεων και προτεραιοτήτων – που παρατίθενται με υποδειγματικό τρόπο –, ο Γαριβάλδης αρνήθηκε να εκστρατεύσει στην Ελλάδα, επιχειρώντας μια εκστρατεία εναντίον της Ρώμης, που τελικά κατέληξε στην εμφύλια ρήξη των δυνάμεων που ενσάρκωναν το ιταλικό *Risorgimento*.

Στο δεύτερο μέρος, με τίτλο «*Η Ελλάδα και τα μηνύματα της Ιταλίας*», καταγράφονται οι κύριες επιλογές που διαμορφώθηκαν στον ελληνικό χώρο μετά το τέλος του αγώνα, και περιγράφεται ο ρυθμός με τον οποίο πραγματοποιείται, κατά την περίοδο εκείνη, η πολιτική της εθνικής ενοποίησης. Η διαφορά του ελληνικού ρυθμού από τον ιταλικό συνίσταται – όπως δηλώνει ο συγγραφέας – κατ' αρχάς στην ιδιαίτερη «*διαδικασία και τους χρόνους αστικοποίησης του ευρύτερου οθωμανικού και βαλκανικού χώρου και, δεύτερο, στο*

Η ιταλική ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα

ΑΝΤΩΝΗ ΛΙΑΚΟΥ
Η ιταλική ενοποίηση
και η Μεγάλη Ιδέα

Θεμέλιο, Ιστορική Βιβλιοθήκη
Αθήνα, 1985

ρικής της συνέχειας και της πολιτιστικής της συνάφειας, και με τη συνδρομή των νέων κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων, μια διαδικασία πολιτικής ενοποίησης που ονοματίστηκε ως *Risorgimento* (Παλιγγενεσία).

Το *Risorgimento*, όρος χαρακτηριστικός της εποχής του αλλά και των αξιών και των στόχων της, στέγασε τις ιδέες του συνόλου, σχεδόν, των πολιτικών και πνευματικών προσωπικοτήτων της ιταλικής ζωής.

Στην Ελλάδα, οι επαναστατημένοι Έλληνες απέτυχαν να πραγματοποιήσουν, ολοκληρωτικά, τον κυριότερο από τους στόχους του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (1821-1832), την απελευθέρωση, δηλαδή, όλων των ελληνικών περιοχών. Έτσι, εξακολούθησαν, στη βάση κυρίως της κοινής εθνικής συνείδησης, και μετά το 1833 να επιδιώκουν την ένταξη των αλύτρωτων ομοεθνών τους στα όρια του ελληνικού κράτους. Η διαδικασία της ηγεμονίας του ελληνισμού στις ιστορικές και γεωγραφικές του αναλογίες είναι γνωστή, μετά το 1844, ως *Μεγάλη Ιδέα*. Με τη μελέτη του κ. Λιάκου επιχειρείται η προσέγγιση, διερεύνηση και ερμηνεία του προβλήματος της εθνικής απελευθέρωσης και της κρατικής συγκρότησης του ιταλικού και ελληνικού έθνους. Η εργασία δεν παρακολουθεί διαχρονικά την πορεία του προς εξέταση προβλήματος, αλλά επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην τριετία 1859-1862.

Η τριετία αυτή αξιολογείται ως εξαιρετικά σημαντική και για τα δύο έθνη. Στην Ιταλία, το βασίλειο της Σαρδηνίας, που είχε αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην υλοποίηση του *Risorgimento*, συγκρούεται με την Αυτοκρατορία των Αψβούργων, κάτοχο κτήσεων στη Βόρεια Ιταλία, ενώ στο ίδιο διάστημα υποχρεώνεται να αντιμετωπίσει και την πρώτη του εσωτερική κρίση, ως ενιαίο πλέον ιταλικό κράτος.

Το ελληνικό βασίλειο, εξάλλου, γνώρισε κατά την ίδια τριετία έντονη κυβερνητική κρίση, έξαρση του αντιδυναστικού αγώνα (Σκιαδικά, σειρά τοπικών εξεγέρσεων, απόπειρα δολοφονίας της βασιλισ-

χαρακτήρα της διεθνούς ισορροπίας στην περιοχή και στη συνάρθρωσή της με τις επιμέρους εθνικές συνθήκες» (σ. 93). Στο ίδιο μέρος αναλύεται η διαδικασία σύμφωνα με την οποία ένα εξωτερικό γεγονός – η ιταλική πολιτική ενοποίηση – προσλαμβάνεται από τις εντόπιες πολιτικές δυνάμεις, με τρόπο εν πολλοίς αντιφατικό και χρωματισμένο ανάλογα με τις ιδιαίτερες ιδεολογικές τους απόψεις, για να προβληθεί τελικά ως παράδειγμα ή και ως πρότυπο, με στόχο την ενδυνάμωσή τους στην ελληνική πολιτική κονίστρα.

Το τρίτο μέρος, «Αλυτρωτισμός και ελληνοϊταλική συνεργασία», αναφέρεται στην ίδρυση και συγκρότηση των «Κομιτάτων της Ενεργείας» στον ελληνικό χώρο, που ως στόχο είχαν την προετοιμασία των αλύτρωτων ελληνικών περιοχών και την πιθανή εκστρατεία του Γαριβάλδη στα Βαλκάνια, καθώς και στη φυσιογνωμία των Κομιτάτων αυτών, ριζικά διαφορετική ως προς το χαρακτήρα και τον τρόπο λειτουργίας από τα αντίστοιχα ιταλικά (παρ' όλο που τα τελευταία χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπο). Επίσης, γίνεται αναφορά στη δραστηριότητα των παραπάνω κομιτάτων στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και τις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Ειδικό κεφάλαιο αφορά τη λυτρωτική πολιτική του Όθωνα, και τις ανολοκλήρως προσπάθειές του για μια βαλκανική συνεννόηση, όπως και τις σχέσεις του με τον Ιταλό ομόλογό του. Το επόμενο κεφάλαιο καλύπτει τα της σύμβασης Δ. Μπότσαρη – Stefano Turri, για κοινή δράση των βαλκανικών λαών εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (21 Ιουλίου 1862), και τις αντιδράσεις που ακολούθησαν από την πλευρά της αγγλικής κυβέρνησης, του Ιταλού υπουργού των Εξωτερικών Durando και της ελληνικής αντιπολίτευσης. Τέλος, παρουσιάζεται και ερμηνεύεται η εξωτερική πολιτική της Ιταλίας απέναντι στο καθεστώς που προήλθε μετά την έξωση του Όθωνα και γίνεται αναφορά στην ιταλική υποψηφιότητα (πρίγκιπας Eugenio di Carignano) για τον χηρεύοντα ελληνικό θρόνο, καθώς και στους λόγους που κίνησαν το ιταλικό ενδιαφέρον για την ένωση των Ιονίων Νήσων με το ελληνικό βασίλειο.

Ο συγγραφέας στον πρόλογο του βιβλίου του οριοθετεί τους στόχους του έργου του. Δεν φιλοδοξεί να εξετάσει «...τη διαχρονική εξέλιξη, ούτε το σύνολο των παραμέτρων και των εκδηλώσεων της εθνικής χειραφέτησης των δύο λαών» (σ. 13), κι έχει αντιληφθεί ότι ο περιορισμός της μελέτης στο διάστημα 1859-1862 θα τον εμποδίσει να προσεγγίσει την «...οικονομική και κοινωνική εξέλιξη και τη γενεαλογία των ιδεών» (στο ίδιο), που – σωστά – τις αξιολογεί ως επιβαλλόμενες «...για τη μελέτη της πορείας της εθνικής χειραφέτησης» (στο ίδιο).

Ως επιδίωξή του ορίζει τη σπουδή των

εθνικών κινημάτων τη στιγμή που αυτά συντελούνται. Τη στιγμή εκείνη κατά την οποία συμβιώνουν «... η πολιτική σκέψη με τις φαντασιώσεις» (στο ίδιο), και τα εθνικά οράματα με τα νέα κοινωνικά δεδομένα, προκαλώντας αμηχανία και «αφελείς» επιλογές.

Ο κ. Λιάκος οργανώνει την εργασία του ως εξής: Κατ' αρχάς, συλλέγει και διαπραγματεύεται το υλικό καλύπτοντας με επιτυχή τρόπο τα γεγονότα. Έτσι μας προσφέρει τη μοναδική ολοκληρωμένη μελέτη – βασισμένη σε ελληνικές και ιταλικές πρωτογενείς αρχειακές πηγές – σχετικά με τις ελληνοϊταλικές σχέσεις της περιόδου.

Όμως, δεν περιορίζεται στην παράθεση και ταξινόμηση των γεγονότων. Στη συνέχεια επιχειρεί την αξιοποίησή τους, εξετάζοντας το πρόβλημα της αλληλεπίδρασης και επαλληλίας της εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής, καθώς και τη σχέση ανάμεσα στην εθνική ενοποίηση και τη δημιουργία κράτους.

Ο 19ος αιώνας υπήρξε αιώνας κρίσης των πολυεθνικών αυτοκρατοριών και περίοδος διαμόρφωσης νέων – εθνικών πλέον – κρατικών σχηματισμών. Η επιτυχής διαδικασία εθνικής ολοκλήρωσης σε μια χώρα, την καθιστούσε πρότυπο για άλλες που ακόμη δεν είχαν επιτύχει τη δική τους ενοποίηση. Ο συγγραφέας, σε ένα τρίτο στάδιο, μας δεικνύει ότι το πρότυπο αυτό προσλαμβάνονταν με μια μυθική γλώσσα, εξωπραγματική, η οποία όμως επιδρούσε στην πολιτική εξέλιξη το ίδιο σημαντικά με τα πραγματικά δεδομένα και γεγονότα.

Το βιβλίο του κ. Λιάκου, με προσδιορισμένο αντικείμενο και συγκεκριμένα χρονικά όρια, είναι προϊόν επίπονης αρχειακής έρευνας, θωρακισμένης με θεωρητική και μεθοδολογική επάρκεια. Ο συγγραφέας αρνείται το κραυγαλέο ύφος και το βερμπολισμό και μας αποδίδει ένα λιτό επιστημονικό έργο, το οποίο – μαζί με άλλα της επιτυχημένης ιστορικής σειράς των εκδόσεων Θεμέλιο – βοηθάει στην αποκρυπτογράφηση του, άγνωστου ακόμη, ελληνικού 19ου αιώνα.